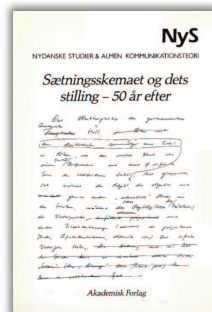

NyS

Titel:	Paul Diderichsens fältmodell och historisk germansk syntax
Forfatter:	Hans-Peter Naumann
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori</i> 16+17. <i>Sætningsskemaet og dets stilling – 50 år efter</i> , 1986, s. 149-160
Udgivet af:	Akademisk Forlag
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Paul Diderichsens fältmodell och historisk germansk syntax

Hans-Peter Naumann

Det er i den materialistiske Tekniks Tidsalder ikke overflødigt at minde om, at Grammatikken er en Kunst (ars, τέχνη), og at dens Væsen derfor bestaar i at danne et kaotisk og i strengeste Forstand eksistensløst Stof til et Kosmos, der formet af Menneskets Logos oplader sit Væsen for Erkendelsen. Sætningsbygningen, s. 3.

1.1

Syftet med denna uppsats är att diskutera några av Paul Diderichsens teser rörande ordföljden i historisk germansk syntax. Den primära referensramen utgörs av kapitlet 'Arkaisk og moderne Sætningsstruktur i Germansk' i »Sætningsbygningen i Skaanske Lov« (1941: s. 77-89). I denna informationsspäckade och synnerligen komprimerade exkurs gör Diderichsen ett intressant försök att med hjälp av sin fältteori beskriva och även delvis förklara förändringar i germanskans resp. protogermanskans syntaktiska struktur. I två senare uppsatser 'Logische und topische Gliederung des germanischen Satzes' (1943/1953) och 'Sætningsleddene og deres stilling – 30 år efter' (1964) återopar Diderichsen som bekant sina synpunkter från 1941, samtidigt som han med en rad nya formuleringar bidrar till att bringa större klarhet i sin terminologi.

För att kartlägga problemkomplexet kunde det vara lämpligt att gå tillbaka till de föregångare inom den historiska syntaxforskningen som Diderichsen utgått ifrån. Dessutom vore det belysande att ta reda på om hans program fortfarande äger aktualitet inom den livliga syntaxtypologiska diskussion som förts under senare år.

1.2

I Diderichsens fältkoncept spelar som bekant satsens vänstra periferi, dvs. »Indledefeltet« eller »Fundamentfeltet« en avgörande roll. Fundamentiden har också varit föremål för livlig uppmärksamhet inom modern lingvistik (jfr. Teleman 1972), och den har med framgång använts som metodiskt grepp t.ex. inom svensk deskriptiv stilistik (Holm 1967). För äldre språk- och stilsleden har fundamentets relevans däremot inte blivit tillfredsställande bedömd. Jag vill här låta

fundamentbegreppet bilda underlag för några ytterligare synpunkter, vilka dels tar upp vissa problematiska ordföljdsförhållanden i den forngermanska episka diktningen, dels behandlar satsdelarnas position i de urnordiska runinskrifterna. Diskussionen gäller även frågan, om den »arkaiska« satstypen, som Diderichsen berör i »Sättningsbygningen«, kan anses vara en syntaktiskt relik från protogermanskan eller om den enbart tillhör den västgermanska episka diktningens tradition.

2.1

Kapitlet 'Arkaisk og moderne Sättningsstruktur i Germansk' avslutar andra delen av »Sättningsbygningen«, som behandlar satsledens ställning. I denna historiska exkurs jämför Diderichsen de resultat han själv kommit fram till i sin undersökning av Skånske Lov med övriga forskningsarbeten på området som publicerats bara några år tidigare och uttalar sig delvis kritiskt, delvis instämmande om dessa.

Decenniet mellan 1930 och 1940 kan inom parentes betecknas som ett ovanligt händelserikt och fruktbart skede inom den historiska syntaxforskningen. Denna utveckling bröts för lång tid framöver av andra världskriget. Under nämnda period hade en lång rad grundläggande studier med delvis obearbetat material tryckts framför allt i Sverige men också på kontinenten.

Bland de svenska forskarna hade några valt att speciellt inrikta sig på ordföljdsanalyser, som t.ex. Wenning (1930), Larsson (1931) och Åkerlund (1935), vilka framlade sina rön huvudsakligen från studiet av runinskrifter och lagtexter och följaktligen utgick från de nordiska fornspråken. Andra undersökningar behandlade däremot både nord- och västgermanska källor och tillät inte bara komparativa värderingar utan möjliggjorde också en syntes inom den äldre germaniskan, något som Diderichsen uppenbarligen eftersträvade.

På tysk sida fäste han särskilt avseende vid Hans Kuhns avhandling »Zur Wortstellung und -betonung im Altgermanischen« (1933), som hade tyngdpunkten på metriken och prosodin, samt Karl Schneiders syntaktisk-statistiska studie »Die Stellungstypen des finiten Verbs im urgermanischen Haupt- und Nebensatz« (1938). Främst var det emellertid den franske germanisten Jean Fourquets omfattande undersökning »L'ordre des éléments de la phrase en germanique ancien« (1938) med undertiteln »Études de syntaxe de position«, som öppnade ytterligare perspektiv för Diderichsen. Fourquets synpunkter stämde väl överens med Diderichsens, inte bara när det gällde den positionsanalytiska metoden. Även hans syntaxuppfattning och resultat i övrigt passade ihop med Diderichsens – som denne uttrycker saken själv – »som en Torso til sit afbrudte Hoved« (1941: s. 78).

2.2

Diderichsens utgångspunkt är den av Fourquet inspirerade tesen »at man med Edasproget som Mellemlid kan konstaterer en kontinuerlig Udvikling fra Sætningsbygningen i de ældste germanske Sprogkilder til den klassiske oldnordiske Prosa« (1941: s. 78). Det är denna syntaktiska omvandlingsprocess som Diderichsen försöker beskriva med hjälp av fältteorin, och just detta försök att analysera historiska syntaxstrukturer topologisk-positionellt ger här anledning till en del kommentarer, även om det inte är möjligt att i detalj gå in på alla Diderichsens argument. Jag vill därför begränsa mig till de punkter som enligt min mening utgör kärnan i Diderichsens uppfattning, och jag tar endast hänsyn till den självständiga påståendesatsen.

Till en början är det väsentligt att veta hur den av Fourquet konstaterade systemförändringen ser ut och på vad sätt Diderichsen integrerar den i sin modell. Fourquet skiljer mellan två ordföljdssystem i de germanska fornspråken (system I och system II) och räknar dessutom med ett övergångsstadium mellan dessa båda system. I system I, som representeras tydligast av det arkaisk-poetiska språket i *Beowulf*, finns ett motsatsförhållande mellan satser med markerad spetsställning av det finita verbet och omarkerade senare verbställningar. När det finita verbet placeras längre bak i satsen kan man avskilja en satskärna med fast konstruktion, som innehåller följande led: pronominalled – nominalled – verbum finitum (t.ex. fe. *he him aþas swor*). Före och efter denna centrala kärna finner man perifera konstituenten. Det nya system II börjar uppträda under en övergångsfas (ags. Chronicle intill 891, fs. Heliand) och yttrar sig på så vis att icke-pronominella led allt oftare ställs efter verbet. I system II (ags. Chronicle 891-925, Edda, fht. Isidor) har verbet i regel andraplatsställning; även pronomen kan placeras efter verbet.

Fourquets undersökning av det finita verbets ställning i de germanska fornspråken framstår än i dag som den grundligaste och mest omfattande på området. I likhet med Diderichsen har också Fourquet tagit ställning till sina tidigare resultat flera årtionden senare och preciserat sin terminologi (Fourquet 1974).

2.3

Det är ett intressant faktum att Diderichsen till en början inte argumenterar diakroniskt (system I > system II), utan att han betraktar de forngermanska förhållandena retrospektivt med utgångspunkt från den nydanska normen, som redan börjar göra sig gällande i Skånske Lov. Bildningsprinciperna som ligger till grund för den »arkaiska» påståendesatsen uppfattas följaktligen som topologiska varianter eller undantag från den moderna trefältstypen (med Diderichsens terminologi från 1941: Indlederfelt//Aktualfelt//Indholdsfelt). Ju mer de tillgängliga käl-

lorna avviker från språkbruket i Skånske Lov, desto oftare förekommer inkonsistenta strukturer. Dessa strukturella inkonsistenser uppfattas generellt som syntaktiska relikter (= Fourquets system I), för vilka Diderichsen finner två formler som skiljer sig från varandra på vissa punkter:

1. (Fundament)//Pronominal- og Partikelfelt//Nominalfelt (s. 80)

och

2. Indlederfelt//Pronominalfelt//Nominalfelt (s. 81, 83).

Emellertid framgår det inte helt entydigt av argumentationen, om det härmed verkligen menas konkurrerande strukturmönster eller om det bara rör sig om suddiga formuleringar. Man torde nog kunna interpretiera Diderichsen på så vis att – bortsett från grundalternativet spetsställning av det finita verbet – »Indlederfeltet« innehåller ett »Fundament« (jänte konjunktioner/partiklar) som åtföljs av satsens centrala kärna bestående av '*pronominalfält* : *nominalfält* : *verbum finitum*'.

2.4

Viktigare än eventuella brister i formuleringen tycks mig emellertid de kriterier vara som framläggs för att förklara den syntaktiska omvandlingsprocessen. Diderichsen antar att kodväxlingen från arkaisk till modern syntaxtyp huvudsakligen beror på kommunikativa och rytmiska faktorer, vilka så småningom trängs tillbaka på grund av logiskt betingade stabiliseringstendenser (»Vægtprincippet« versus »Fasthedsprincippet«, s. 48). Med andra ord: syntaktiskt instabila funktioner – karakteriserade av ockasionella och oftast rematiska fundament samt av att lättare pronominalled följs av tyngre nominalled – stabiliseras, när aktualleden (vna) och innehållsleden (VNA) övertar sina fasta platser inom satsens organisation (s. 80, 86, 89).

Genom att betona rytmiska principer åberopar Diderichsen den förklaringsmodell som tidigare i första hand framförts av Behaghel (Behaghels »Gesetz der wachsenden Glieder«, 1909; 1932: s. 4-6). Kommunikativa faktorer däremot, som gång på gång sammankopplas med bevisföringen i »Sättningsbygningen« (jfr. s. 36 f., 48-54, 79, 83 osv.), tillmäts på en del håll stor betydelse inom den nya forskningen för att förklara ordföljdsförändringar (t.ex. »topic« hos Vennemann 1974, »afterthought« hos Hyman 1975, »diskurspragmatisch motiviert« hos von Seefranz-Montag 1983). Som jag själv tidigare påpekat har Diderichsen varit den förste att tillämpa kategorier för funktionellt satsperspektiv på lagspråket (Naumann 1979: s. 5), och det är uppenbart att han tagit intryck från 30-talets Prag-

skola, även om litteraturförteckningen i »Sättningsbygningen« inte lämnar några upplysningar om detta.

Den syntaktiska omvandlingsprocessen interpreterar Diderichsen dessutom som övergång från syntetisk verbrelation (bestämning + verb) till analytisk relationstyp (verb + bestämning), vilken blir den habituella positionstypen i nynordiskan. Särskilt anmärkningsvärt är i sammanhanget att Diderichsen helt avstår från att ta ställning i den gamla kontroversen beträffande grundordföljden i urgermanskan (rörlig ordföljd versus SOV versus SVO). I stället för hypotetiska rekonstruktionsförsök föreslår han en positionsanalys med fältindelning, dvs. han utgår i likhet med Fourquet principiellt från ordgruppernas eller satsledens ställning i satsen som helhet och tar inte hänsyn till kasusfunktioner. Diderichsen går emellertid ett steg längre än Fourquet, när han frågar efter den »topisk Enhed« som konstitueras på historisk nivå inte bara inom verbalgruppen utan också inom nominalgruppen (s. 82). För denna komplementära syntaktiska relation använder Diderichsen begreppet »nexus«, som han övertagit av Otto Jespersen. Medan diskussionen om nexuskategorien ännu förs knapphändigt i »Sättningsbygningen« (jfr. s. 90-94), spelar den som bekant en betydligt större roll i »Elementær dansk Grammatik« (1946). Här finns följdriktigt inte längre beteckningen »Aktualfelt«, utan detta fältbegrepp har ersatts av »Nexusfelt«.

Här måste för övrigt framhållas att den syntaktiska typologiforskningen i germanska språk, som på senare tid bedrivits av framför allt Lehmann (t.ex. 1972, 1978, 1979) och dennes elev Hopper (1975) i USA och i Tyskland av Vennemann (1974a, 1974b) helt förbigått Diderichsen. Inte heller nordisten Braunmüller, som i sitt värdefulla arbete »Syntaxtypologische Studien zum Germanischen« (1982) ger en bred forskningsöversikt, tar notis om »Sättningsbygningen«.

3.1

I fältschemat får den arkaiska germanska påståendesatsen följande indelning: *Indlederfelt resp. Fundament//Pronominalfelt//Nominalfelt*. Detta innebär att det i motsats till den nynordiska satstypen förutom ett nominalled kan stå ytterligare pronominalled resp. adverbial eller partiklar till vänster om det finita verbet. När alla modellens fält är utfyllda, kommer satsen dessutom att inledas av ett fundament, som många gånger inte har tematisk utan rematisk funktion (Diderichsen: 'okkasionellt', 'emfatisk').

Belägg för denna satstyp med expansiv periferi till vänster påträffar man nu inte bara i *Beowulf*, även om det sedan John Ries' statistiska undersökningar kan anses bevisat att de där förekommer med jämförelsevis hög frekvens (Ries 1907). Andra exempel står att finna i den fornsaxiska *Heliand* och den fornhögtyska allitererande poesin (*Hildebrandslied*, *Wessobrunner Gebet*, *Muspilli*), och den

saknas inte heller i eddadiktningen. Låt oss ta ett exempel från vardera *Beowulf*, *Heliand*, *Hildebrandslied* och *Edda*:

Fundament	Pronominalfelt	Nominalfelt	v
Hē	him	ðeas lēan	forgeald (Beow. 114)
Ik	iu	godes rīki	gihēt (Hel. 4572)
Dat	ih dir it nu	bi huldi	gibu (Hild. 35)
Blóðuct	þat	á bióð	løgðo (Akv. 24,5)

Det avgörande kriteriet för denna satstyp ser Diderichsen som sagt i det faktum att ett »lättare« pronominalfält kommer före det »tyngre« icke-pronominella ledet. Med avseende på verbpositionen innebär detta att det finita verbet hamnar på tredje, fjärde eller ännu senare plats allt eftersom fundamentfältet fyllts ut. Denna ordställningsvariant har naturligtvis varit känd inom forskningen även före Diderichsen och Fourquet (jfr. Behaghel 1932: s. 14), och den har under senare tid ånyo diskuterats med de mest skiftande utgångspunkter (Werth 1970; Vennemann 1974; Hopper 1975).

Vad eddaspråket beträffar, vilket Diderichsen räknar som ett mellanled mellan »arkaiskt« och »modernt«, har redan Kuhn i sin metrisk undersökning framlagt resultat värda att beakta (Kuhn 1933: s. 60-62). Kuhn påvisar nämligen att en »Spätstellung des Verbs« i självständiga satser är ytterst sällsynt i fornyrðislagdiktningen med inhemska nordiska motiv (bara 63 fall i 3360 långrader). I »Fremdstofflieder« däremot, som har en hel del beröringspunkter med den västgermanska allitterationspoesin, stiger andelen betydligt (88 fall i 1820 långrader) och uppgår t.ex. i den epigonala och sena málaháttar-dikten *Atlamál* till 13% (48 fall i 380 rader). Kuhns siffror manar till försiktighet på det hela taget, när man vill bedöma eddaspråkets syntaktiska ställning. Dessutom måste man fråga sig om Diderichsens »arkaiska« satstyp verkligen är en habituell relikstruktur i germanskan, eller om det enbart rör sig om en poetisk stilmarkör, som framför allt utmärker den äldsta västgermanska allitterationsdiktningen. Om en kontroll överhuvud är genomförbar, så vore det möjligen med hjälp av material från de urnordiska runinskrifterna.

3.2

Fourquet hade endast tagit upp runinskrifternas syntax till mycket summarisk behandling och klassificerat den som »état primitif« inom sitt diakroniska system (Fourquet 1938: s. 287). Också Diderichsen behandlar bara runinskrifterna marginellt, men han känner ändå till Carl Larssons ordföljdsstudier, som han citerar vid upprepade tillfällen. Larsson (1931: s. 37) urskiljer två verbställningstyper i

de urnordiska inskrifterna, varav Diderichsen identifierar en äldre som har »verbet på tredje eller senare plats« med den arkaiska strukturtypen, »hvor det finite Fuldverbum staar efter Pronominalfeltet« (Diderichsen 1941: s. 80, 200 fn. 187). I övrigt hänvisar Larsson till det knapphändiga och mycket osäkra materialet – han åberopar endast 14 inskrifter – som inte tillåtit ytterligare slutsatser.

Först på senare tid har Wolfgang Krause (1971: s. 128-134) och amerikanen Elmer H. Antonsen (1975: s. 24-25; jfr. Naumann 1978) granskat de urnordiska inskrifterna syntaktiskt i arbeten som varit baserade på ett betydligt mer omfattande material. Vidare ägnar Braunmüller (1982: s. 125-147) stort utrymme åt de urnordiska inskrifterna inom ramen för den redan citerade syntaxtypologiska undersökningen av de germanska språken. Det intressantaste inlägget i den runsyntaktiska diskussionen med hänsyn till Diderichsen härrör emellertid från Niels Åge Nielsen (1983).

3.3

Nielsen är såvitt jag vet den förste som gjort ett försök att använda fältschemat på runspråket. Han analyserar sammanlagt 8 urnordiska och 26 forndanska inskrifter och kommer fram till resultatet »at i runesproget finder man i det store og hele det samme syntaktiske system som i det senere lovsprog. I en række tilfælde, hvor der forekommer brud på sætningsskemaet, skyldes dette poetiske friheder i vers.« (1983: s. 22). Nielsens uppfattning stämmer säkert in på en stor del välformulerade inskrifter med den yngre futharken, och han bekräftar de resultat som redan Larsson tidigare kommit fram till med en annan utgångspunkt i sin analys av cirka tvåtusen svenska runinskrifter (Larsson 1931: s. 26). Vad beträffar de urnordiska inskrifterna, kan man däremot resa allvarliga invändningar. Bortsett från nödvändigheten att också ta hänsyn till andra kontextuella variabler än de rent poetisk-metriska vid normavvikelser (t.ex. expressivitet, magisk avsikt, ristningsyta), förfaller det mig framför allt problematiskt, hur Nielsen behandlar utfyllnaden av fundamentfältet och nexusfältet. Två inskrifter kan här tjäna som belysande exempel (Gallehus-guldhornt 2 och Stentofstenen; båda textinterpretationerna är Nielsens 1983: s. 33, 46):

Fundamentfelt	//	Neksusfelt	//	Indholdsfelt
<hr/>				
//ek hlewagastiR holtijaR//horna/tawido/	÷	// ÷ / ÷ / ÷ //		
Jeg Lægæst, Holtes ætling, hornet gjorde.				
//niu hAborumR niu hagestumR//HAþuwolAfR/gAf/	÷	// ÷ / Ar / ÷ //		
Til ni høje sønner, til ni høje gæster, Hådulf gav godtår.				

Nielsen följer i sin analys den regel som säger att det endast kan stå ett led i fundamentfältet (*ek hlewagastiR holtijaR; niu hAborumR niu hagestumR*). De ytter-

ligare led som är placerade till vänster om det finita verbet, ett direkt objekt (Gallemus: *horna*) och ett subjekt (Stentoft: *HApuwolAfR*), kommer följaktligen att inta första platsen i nexusfältet. Men denna möjlighet att fylla ut nexusfältet har Diderichsen inte förutsett någonstans. Skälet är helt enkelt att den nynordiska påståendesatsen inte känner till prespecifikationer av detta slag.

Lika lite går det att bedöma de båda inskrifterna med hjälp av fältschemaet 'Fundament//Pronominalfelt//Nominalfelt', som borde gälla för den »arkaiska« satstypen. Här fattas satsdelskombinationen 'Pronominalfelt : Nominalfelt', som Diderichsen anser vara konstitutiv. Man kan inte heller arbeta med tomma platser inom pronominalfältet, eftersom den empiriska grundvalen saknas. I hela det urnordiska inskriftsmaterialet finns inte ett enda fall belagt, som företer fältkombinationen 'Pronominalfelt : Nominalfelt' i *huvudsats*. Prespecifikation genom pronomen förekommer överhuvudtaget bara en enda gång i de likalydande *bisatserna* i Stentoft/Björketorp: *sAR//pAt//bArutR* 'den som//detta (minnesmärke)//bryter'.

4.1

Enligt Braunmüller (1982: s. 138) är det i dag möjligt att med tämligen stor tillförlitlighet analysera ca. 50 urnordiska inskrifter syntaktiskt. Granskar man dessa belägg med hänsyn till fundamentets beståndsdelar, kan man iaktta två strukturellt sett påtagligt olika grupper (textåtergivning och numrering enligt Krause 1971):

(1) I fundamentfältet står ett enda satsled (35 belägg). I det övervägande antalet fall rör det sig om ett nominalled, antingen som subjekt (t.ex. 32. Gummarp) eller objekt (t.ex. 64. Noleby I); adverbialled förekommer bara undantagsvis (7. Björketorp B V, 16. Eggjum I), och ett verballed finns endast belagt i ett par säkra fall (t.ex. 94. Strøm A, 101. Tjurkö). Exempel:

Fundamentfelt	Neksusfelt
//hApuwolAfA// N.N.	sAte stAbA þria (32. Gummarp) satte tre stavar.
//runo (en) runa	// fahi raginaku(n)do (64. Noleby) målar jag, en från gudarna stammande.
//uti ute	// AR welAdAude (7. Björketorp) (skall träffa) svekfull död.
//wurte gjorde	// runoR an walhakurne heldaR kunimu(n)diu (101. Tjurkö) runor på det välska kornet N.N. åt N.N.

I denna kategori, som utgör omkring $\frac{2}{3}$ av samtliga belägg, kan man utan vidare

beskriva fundamentet med hjälp av den bekanta formel som Diderichsen (1964: s. 369) själv föreslagit (N = nominalt led eller nominal, A = adverbial, V = verbal):

A
N/ V N A ...
(V)

(2) Till den andra gruppen hör de ovan behandlade 30. Gallehus och 91. Stentof-ten. De kännetecknas av att positionen direkt efter initialfältet inte fylls av verbalet, utan av ett nominalled (16 belägg). Detta nominalled har antingen objekts- (Gallehus) eller subjektetsfunktion (Stentof-ten). Det finita verbet står följaktligen på tredje plats i satsen (S-O-V-struktur eller O-S-V-struktur).

Inskrifterna med O-S-V-ordning utgör dock undantagsfall. Förutom på Stentof-ten-stenen finns endast två ytterligare sådana satser belagda i det urnordiska materialet (73. Roes: *iu þin/udR//rak* 'denna häst/N.N.//drev'; 105. Tune B I/II: (?) */woduride/staina/brijoR dohtriR//dalidun* 'för N.N./stenen/tre döttrar//gjorde i ordning'). Under förutsättning att denna diskutabla interpretation av Tune-stenen är syntaktiskt riktig, skulle vi här ha att göra med det enda run-exemplet överhuvudtaget, där det finita verbet står på fjärde plats i satsen.

Braunmüller (1982: s.130-136) bedömer O-S-V-positionerna som »markerade» strukturer. Liknande resonemang av teoretisk natur hade redan Vennemann (1974b: s. 288-290) varit inne på. Med Diderichsen kunde man kanske tala om »emfatiskt fundament», även om de fåtaliga beläggen självfallet inte är tillräckli-ga för att dra så långtgående slutsatser rörande deras kommunikativa funktion. Av textmaterialet framgår dock tydligt att O-S-V-ordningen inte är habituell. Också utanför Norden finns denna ovanliga informationsstruktur i runspråket endast belagd en enda gång i den bekanta angelsaxiska inskriften på Franks Ca-sket (700-talet): *Fisc/flodu//ahof on fergenberig* 'The flood lifted up the fish on the cliff-bank' (Hoops 1973).

I majoriteten av de urnordiska beläggen (13 stycken) inleds satsen liksom på Gallehus-hornet av subjektet, vilket har en formelartad funktion som inskriftens »tema» eller »fokus». Dylika tematiska subjektsschabloner är t.ex.: *'ek + namn'*, *'ek + apposition'* eller kombinationen *'ek + namn + apposition'*:

18. Eikeland: *ek wiR/wiwio//writu i runo*;

19. Einang: *[ek go]dagastiR/runo//faihido*;

30. Gallehus: *ek hlewagastiR holtijaR/horna//tawido*;

42. Järsberg: *ek erilaR/runoR//waritu*;

47. Kragehul: *ek erilaR/asugisalas muha//haite*;

57. Lindholm: *ek erilaR/sa wilagaR//ha(i)teka*;

105. Tune A I/II: *ek wiwaR/after woduride wita(n)da-halaiban//worahto r[...]*;

Endast med namn eller annat osammansatt subjekt före objektet:

7. Björketorp VI: *sAR/pAt//bArutR*;

31. Garbølle: *hagiradaR/i//tawide*;

61. Möjbro: *frawaradaR/ana hahai//slaginaR*;

91. Stentoft IV: *hAriwolAfR/ma + +u//s nu hle*;

114. Vetteland I: [...] */flagda-faikinaR//ist*;

4.2

Genom vår inventering har det framkommit att det enbart råder överensstämmelse mellan den »arkaiska« satsen och O-S-V/S-O-V-gruppen i runspråket när det gäller det finita verbets posttematiska position. Man kan säkerligen också förutsätta att de båda satstyperna inte representerar någon normalstil, utan att de olika syntaxmönstren står i relation till det kommunikativa syftet antingen som episk allitterationsvers eller runinskrift. Först en noggrann analys har vidare kunnat påvisa var det uppträder strukturella differenser, och det står också klart att vare sig Diderichsens historiska positionsmodell 'Fundament : Pronominalfelt : Nominalfelt' eller den moderna nynordiska satsens trefältsschema kan appliceras på den urnordiska satstypen.

Det som utgör den väsentliga skillnaden mellan Beowulfdiktningens syntaxvariant, vilken i viss mån föresvävat Diderichsen som arkaisk idealtyp, och runspråkets satskonstruktion är att det inte finns något »Leichtgliederfelt« (Diderichsen 1943/1953: s. 56) till vänster om det finita verbet, utan att vi här har att göra med en uppenbar koncentration av såväl semantiskt som syntaktiskt tunga led.

Gränsen mellan detta tungviktsfält och resterande satsfragment markeras av det finita verbet. Det framgår emellertid inte av det finita verbets position, vilka satsled som intar subjektets och icke-subjektets funktion. Verbets placering anger inte heller, vilka led som uppbär den gamla informationen och på så vis bildar satsens tematiska bas eller vilka led som innehåller den nya textinformationen och fungerar rematiskt. Detta innebär på samma gång att samtliga nominala satsled till vänster om det finita verbet principiellt kan tjäna som fundament.

Vi erhåller alltså för den urnordiska O-S-V/S-O-V-satsen en fältindelning som skiljer mellan ett flerledat fundamentfält ($F_1 + F_2 + (F_3)$) och ett satsfält som kan betecknas som »slutfält« eller »restfält« men inte som nexusfält, eftersom det inte existerar något nexusförhållande i egentlig mening:

Fundamentfält	Restfält
$F_1, F_2, (F_3)$	// v ...

Restfältet innehåller förutom verbalet sällan mer än ett led, ett faktum som tvingar Nielsen att i ovannämnda analyser arbeta med ett större antal tomma och

strukturellt sett överflödiga platser.

Det föreslagna tvåfältsschemat går också att tillämpa på den betydligt större gruppen urnordiska inskrifter, som i fundamentfältet bara uppvisar ett enda satsled och härigenom motsvarar den norröna narrativa satsens normalordföljd. Redan Hansen-Mundal-Skadberg, vilka i sin »Norrøn grammatikk« (1975: s. 115 f.) undersöker ledställningsrelationer i fornläandsk prosa med hjälp av Diderichsens modell, vill på plausibla grunder använda ett schema för den norröna satsen, där det inte finns någon distinktion mellan nexus- och innehållsfält. Detta leder dock till nya problem av långt större räckvidd än de diakroniska frågeställningar som här dryftats och pekar samtidigt på möjligheten att synkroniskt beskriva norrön syntax med ett modifierat fältschema.

Litteratur

- Antonsen, Elmer H. 1975. *A concise grammar of the older runic inscriptions*. Tübingen (Sprachstrukturen A/3).
- Behaghel, Otto. 1909. Beziehungen zwischen Umfang und Reihenfolge von Satzgliedern. *Indogermanische Forschungen* 25, s. 110-142.
- Behaghel, Otto. 1932. *Deutsche Syntax. Eine geschichtliche Darstellung. IV*. Heidelberg (Germanische Bibliothek I/10,4).
- Bleken, Brynjulv. 1971. *Om setningsskjemaet*. Oslo-Bergen-Tromsø.
- Braunmüller, Kurt. 1982. *Syntaxtypologische Studien zum Germanischen*. Tübingen (Tübinger Beiträge zur Linguistik 197).
- Bruaas, Einar. 1971. *Experimentell analytisk lingvistik*. Oslo-Bergen-Tromsø.
- Diderichsen, Paul. 1941. *Sætningsbygningen i Skaanske Lov. Fremstillet som Grundlag for en rationel dansk Syntaks*. København.
- Diderichsen, Paul. 1943. Logische und topische Gliederung des germanischen Satzes; jfr. Diderichsen 1966, s. 52-63.
- Diderichsen, Paul. 1946. *Elementær dansk Grammatik*. København. 3. uppl. 1962.
- Diderichsen, Paul. 1964. Sætningsleddene og deres stilling - 30 år efter; jfr. Diderichsen 1966, s. 364-379.
- Diderichsen, Paul. 1966. *Helhed og struktur. Udvalgte sprogvidenskabelige afhandlinger*. København.
- Fourquet, Jean. 1938. *L'ordre des éléments de la phrase en germanique ancien. Études de syntaxe de position*. Paris (Publications de la faculté des lettres de l'université de Strasbourg 86).
- Fourquet, Jean. 1974. Genetische Betrachtungen über den deutschen Satzbau. W. Besch (Hrsg.): *Festschrift für H. Moser*. Berlin, s. 314-323.
- Hansen, Eskil, Mundal, Else, Skadberg, Kåre. 1975. *Norrøn grammatikk. Lydlære, formlære og syntaks i historisk framstilling*. Oslo-Bergen-Tromsø.
- Holm, Gösta. 1967. *Epoker och prosastilar*. Lund (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A, 17).
- Hoops. 1973. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, 2. Aufl. Berlin-New York, I. s. 514-522.
- Hopper, Paul J. 1975. *The Syntax of the Simple Sentence in Proto-Germanic*. The Hague-Paris (Janua Linguarum, Series Practica 143).

- Hyman, Larry M. 1975. On the change from SOV to SVO. C. Li (ed.): *Word order and word order change*. Austin-London, s. 113-148.
- Krause, Wolfgang. 1966. *Die Runeninschriften im älteren Futhark*. Göttingen (Abh. d. Akad. d. Wiss. in Göttingen. Phil.-hist. Kl., 3. Folge, Nr. 65).
- Krause, Wolfgang. 1971. *Die Sprache der urnordischen Runeninschriften*. Heidelberg (Germanische Bibliothek, 3. Reihe).
- Kuhn, Hans. 1933. Zur Wortstellung und -betonung im Altgermanischen. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 57, s. 1-109.
- Larsson, Carl. 1931. *Ordföljdsstudier över det finita verbet i de nordiska fornspråken*. Uppsala (Uppsala Universitets Årsskrift 1931).
- Lehmann, Winfred P. 1972. Proto-Germanic syntax. F. van Cotsem, H. Kufner (eds.): *Toward a Grammar of Proto-Germanic*. Tübingen, s. 239-268.
- Lehmann, Winfred P. 1978. A shift in the syntactic type of Early North Germanic and its phonological effects. J. Weinstock (ed.): *The nordic languages and modern linguistics 3. Proceedings of the Third International Conference of Nordic and General Linguistics*. Austin/Texas, s. 110-115.
- Lehmann, Winfred P. 1979. Internal reconstruction and historical syntax. *Studies in language* 3, s. 65-89.
- Naumann, Hans-Peter. 1978. Rec. Elmer A. Antonsen (1975). *Kratylos* 21, s. 164-168.
- Naumann, Hans-Peter. 1979. *Sprachstil und Textkonstitution. Untersuchungen zur altwestnordischen Rechtssprache*. Basel-Stuttgart (Beiträge zur nordischen Philologie 7).
- Nielsen, Niels Åge. 1983. *Danske runeindskrifter. Et udvalg med kommentarer*. København.
- Ries, John. 1907. *Die Wortstellung im Beowulf*. Halle a.S.
- von Seeffranz-Montag, Ariane. 1983. *Syntaktische Funktionen und Wortstellungsveränderung*. München (Studien zur Theoretischen Linguistik 3).
- Schneider, Karl. 1938. *Die Stellungstypen des finiten Verbs im urgermanischen Haupt- und Nebensatz*. Heidelberg (Germanische Bibliothek II/41).
- Teleman, Ulf. 1972. Om Paul Diderichsens syntaktiska modell. *Tre uppsatser om grammatik*. Stockholm, s. 33-57 (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie C,5).
- Wenning, Alf E. 1930. *Studier över ordföljden i fornsvenskan. Predikatets bestämningar i äldre och yngre fornsvenskan*. Lund.
- Werth, Ronald N. 1970. The Problem of a Germanic Sentence Prototype. *Lingua* 26, s. 25-34.
- Vennemann, Theo. 1974a. Topics, subjects and word order: from SXV to SVX via TVX. J.M. Andersen, C. Jones (eds.): *Historical Linguistics I. Proceedings of the First International Conference on Historical Linguistics*. Amsterdam-Oxford, s. 339-376.
- Vennemann, Theo. 1974b. Zur Theorie der Wortstellungsveränderung: Von SXV zu SVX über TVX. G. Dinser (Hrsg.): *Zur Theorie der Sprachveränderung*. Kronberg, s. 265-314.
- Åkerlund, Walter. 1935. Fornnordiska ordföljdsprinciper. *Arkiv för nordisk filologi* 51, s. 121-168, 205-251.